

43809

IV

Гу ме

I. ФРАНКО

У СТОЛЯРНІ

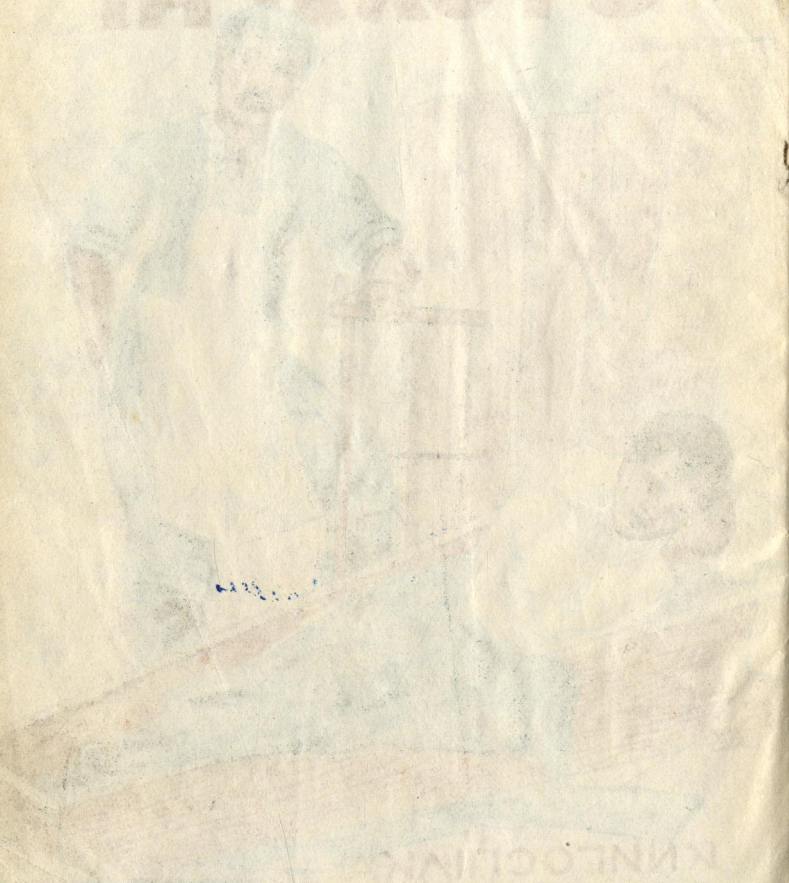
КНИГОСПІЛКА

Митченко

400 фс

ОБЩЕСТВО

ИЗДАТЕЛЬСТВО

ИЗДАТЕЛЬСТВО

06

ІВАН ФРАНКО

У СТОЛЯРНІ

~~42809~~

+

КНИГОСПІЛКА

Львівська бібліотека

21

Упрліт. 2573—2581 Харків
Зам. № 970 Тир. 15000
Літ. - друкарня
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нетеч.
наб., 14
1928

Львівська Філія
Бібліотеки АН-УРСР

~~10043~~

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 31 818

8261
у-118
I

ІВАН ФРАНКО

Видатний український письменник Іван Франко народився 3-го серпня 1856 року в родині коваля в Галичині.

Підовпливом М. Драгоманова Франко разом із іншими студентами-однодумцями у Львові організовує робітничі гуртки самоосвіти, видає книжки для робітництва, пропагує соціалістичні ідеї. Влада не могла спокійно ставитись до цієї роботи, і Франкові на протязі якихось 12 років доводиться тричі сидіти у в'язниці.

Та ці утиски не залякали Франка: він із ще більшим завзяттям продовжує розпочату роботу. 1890 року Франко організовує першу в Галичині соціалістичну партію і одночасно провадить серйозну наукову роботу, пише батато оповідань, віршів, видає журнали.

Розбитий паралічем, але не кидаючи працювати, доживає він свого віку у Львові, де і помер 23-го травня 1916 року.

Свої найкращі твори Франко присвятив описові життя галицького робітництва й селянства, змалювавши жахливе зубожіння галицького селянства та визискування робітництва нафтової промисловости. У цих творах, що ми отут подаємо, деякі мало зрозумілі нашому робітництву й селянству слова й вирази виправлено в згоді з сучасною українською літературною мовою.

У СТОЛЯРНІ

Із моїх споминів

I

В житті—мов у довгій дорозі: що з воза впало, те пропало. А спомини, мов затурбований хазяїн, ідуть по довгих літах тою дорогою і шукають-питають давно загубленого.

Мабуть і сліду вже нема з тої столярні на бориславським тракті в Дрогобичі, де мені довелося пробути перші три роки мого міського життя. То був старий домок у подвір'ї, відділений від вулиці трохи показнішим, але дуже брудним єврейським домом та ще одною величезною єврейською халабудою, де містився шинок, а від потока—смердячою гарбарнею. Від заходу й полудня до нього припирав невеличкий город, засаджений капустою, буряками та иншою невибагливою яриною. На подвір'ї перед домом стояли купи дощок, верещали купи єврейських дітей. Від вулиці доходив шинковий галас, а від гарбарні—поганий дух. Усі забудовання були дерев'яні, внизу гнилі, бо місце було вогке. Оце було те оточення, в якому пройшли перші три роки мого міського життя.

Це була та „станція у Кошицької“, про яку довгі тижні перед тим розмовляли мої родичі, наважившись дати мене до школи „до міста“. Ця Кошицька, властителька будиночку з городом і столярської робітні, доводилась якоюсь своячкою—не знаю, чи моему батькові чи матері,—і мені веліли називати її „цьоцею“. Це була жінка середніх літ, значно поза 30, з слідами деякої краси на пожовклім та поморщеному лиці, незвичайно балакуча, як загалом усі дрогобицькі реміснички. Була українка і ходила до церкви, хоча не цуралася й костьолу, любуючись особливо польськими кантичками¹, яких велику силу вміла на пам'ять і які залюбки співала за роботою.

Кошицькою звали її якось по старій пам'яті по першій чоловіці, хоч тоді вона вже кілька років була заміжем за Гучинським, значно молодшим від неї, що був колись челядником у її чоловіка і тоді ще закохався в неї. Потім він служив у війську, відбув італійську кампанію 1859 р. і знав оповідати про Венецію, хоч з його оповідань у мене не лишилося у пам'яті нічого цікавого. Там, у Італії він одержав звістку про смерть свого давнього майстра і про те, що Кошицька повдовіла. Тоді він писав їй гарячі любовні листи, які Кошицька ховала в своїй скрині в куточку в коробочці, викладеній італійськими мушлями і привезеній мабуть самим таки Гучинським, як пам'ятка з Венеції. Раз якось, під час одної з частих сварок між стар-

¹ Кантички—релігійні пісні.

шою жінкою й молодшим чоловіком, Кошицька видобула ті листи і веліла мені читати їх. Коли я, ледве розбираючи ті малограмотні вояцькі складання, дійшов до патетичного місця: „Коли тебе не люблю, то хай три рази собі ноги зломлю“, Кошицька, втираючи сльози, крикнула до свого чоловіка:

— Ти гадаєш, що пан біг уже забув, як ти клявся? О, пан біг не забув, ні! Зламаєш ти собі ще ногу на рівній дорозі, я тобі кажу!

Загалом Гучинський був хоч і добрий робітник, але чоловік нічим незамітний. Для знайомих і сусідів він хоч і був „пан майстер“, а поза очі все лишився „чоловіком Кошицької“. Говорили, що вона якось піддурила і приманила і його до себе, та й сам Гучинський у своїй обмеженій голові з часом мабуть зупинився на тій думці, бо не раз у сварці, перефразуючи звисне патетичне місце свого венецького листа, викрикував:

— Краще б я собі три рази на одному місці ногу зламав, як мав звязатись із старою бабою!

Розмова в столярні звичайно йшла по-українськи, хоча челядники бували українці і поляки; тільки Гучинський з жінкою в хвилини інтимних розмов говорив по-польськи. Не знаю, які бували причини тих, звичайно, досить голосних розмов, що іноді кінчалися баталіями, по яких Кошицька день або два лежала в ліжку з головою, пообв'язуваною мокрими рушниками. Чи Гучинський, молодий, незвичайно життєрадісний чоловік, давав Кошицькій причину до заздрости,

чи сам він був незадоволений тим, що не мав із нею дітей, цього не можу сказати. Здається, що його дражнило положення молодого чоловіка при старшій жінці, а може й почуття, що освітою, досвідом і енергією вона все-таки держить верх над ним. Говорили, що по шлюбі їм проковано незгідливе життя і йому швидшу смерть перед нею. Дві воскові свічечки, зовсім однакової довготи й грубости, приліплено на стіні над головами молодих, щоб горіли під час пошлюбного обіду. Одна мала значити його долю, а друга—її. Отже кажуть, що полум'я обох свічечок раз-у-раз відверталось одно від одного в розбіжних напрямках, а нарешті його свічка згасла, догорівши ледве до половини. Я певний, що ця ворожба була першим глеком холодної води на гарячі мрії Гучинського, якого тягла до Кошицької мабуть її вигода й енергія, а не сама лише холодна спекуляція на столярську роботу, полишену Кошицьким, і невеличкий маєток його вдови. Сам він був десь із західньої Галичини і не приніс Кошицькій нічого, крім свого червоного лица, гарячої крові, здорових робочих рук та не зовсім приємної звички—напиватися до п'яна що-неділі. Обоє вони свято вірили в те, що пошлюбна ворожба мусить сповнитися, і від тої ж першої хвилини свічки їх життя почали горіти кожна в інший бік. Сліди полум'я тих пошлюбних свічок ще видні були на дерев'яній стіні в робітні; їх ані не замазували вапном, ані не зіскоблювали: дві чорні смужки, випалені в дерев'яній стіні, нерівної довжини та розбіж-

них напрямів, то був дійсний символ цього недібраного подружжя.

II

Була неділя, ранок гарного осіннього дня. Я вийшов на вузьке подвір'я на затиллю „цьоциного“ будиночку—не на те просторе, спільне подвір'я, що лежало перед домом, а на затильне, маленьке, брудніше від переднього, обведене парканом, повне гарбарського духу та смороду з зовсім примітивно уряджених вихідників. У віддалі, на вежі церкви святої Трійці і в польськiм костьолі, грали дзвони. Сонце палало ясно на безхмарному небі. В повітрі високо над отим смердючим та брудним гніздом уносилася якась радість, якийсь святковий настрій. В моїй душі чувся веселий шум лісу, плюскіт чистої річки, мерехтіли постаті селян у чистеньких білих сорочках і дівчат у червоних спідницях із стрічками на головах. Мене щось стисло за серце, мов чорний рак здоровим щипом. Я весь стрепенувся. По мені пройшло неясне чуття, що той чорний рак, ухопивши мене тепер за серце, не попустить його вже ніколи.

Я зирнув крізь щілину паркана в один бік. За парканом був огород засаджений яриною: ті самі широколисті буряки, худі голівки капусти та рідко розкидані бадилля кукурудзи, що й перед вікнами столярні. Два-три сонячники обертали просто до мене свої жовті круглі квіти, мов худі, від заздрости пожовклі лица. Зелений кріп ви-

хапувався з поміж повзучих огірків. Пузатий писаристий гарбуз розвалився на грядці і грів до сонця свій сорокати́й бік. Між капустою пишалася темно-зелена коноплина, сама, одна, широко розгалужена та дорідлива, заввишки мало що не в людину, а завгрубшки внизу, як держално коцюби. Я довго і не без подиву спочивав на ній очима: такої коноплини в нас на селі я не бачив ніколи.

Далі за грядками йшов невеличкий садок з овочевими деревами. Червоні яблука пишалися та рум'янилися до сонця; грушки обліпили гілляки великої груші так густо, що листя майже не було видно за ними. Тоненькі гілечки сливгнулися під вагою темно-синіх сливок. Правдивий рай для дитячої фантазії! Правдивий, та ба, загороджений високим дощаним парканом, в якому не було ні хвіртки, ні перелазу і в якому мені протягом тих трьох літ не довелось бути ані разу.

Як довго я вдивлявся щілиною в той фантастичний рай,—не тямлю. Та певно я й не швидко ще був би відірвався від нього, коли б мене не сполошив якийсь незвичайний шелест за другим парканом, тим, що відділював подвір'я від гарбарні. Я відірвав очі від щілини, крізь яку видно було город із садом, і заглянув ув іншу щілину. Там був зовсім відмінний вид. Малесеньке подвір'я з трьох боків обведене низькими, обдряпанними будинками гарбарні, виглядало швидше як огидливий смітник, ніж як подвір'я. Клапті перегнилої соломи, косми худоб'ячого волосся,

обструганого із шкіри, купи гарбарського вапна та товченого, переквашеного лубу, череп'я з горшків та тарілок і одним-однісінька дупласта, головата верба, в якій більша частина пруття на голові була вже зовсім ізсохла, а на решті теліпалося рідке, передчасно пожовкле листя, - ось що складалося на зовсім непринадний креєвид. Та не хибло й живого додатку до нього. Невисокий парубок, єврей, з довженними, майстерно в спіраль закрученими пейсами, з брудною ярмулкою на коротко стриженій голові, весь брудний і обшарпаний, з ідіотичним виразом на лиці, власне ніс на плечах, прегарне рябе телятко. Він із-поза ріжка, з якогось невидимого входу, що вів із гарбарні на це подвір'я, і притаскавши на середину смітника, гепнув ним на землю. Тільки тепер побачив я, що на тім місці, обік цього телятка, лежало ще одно біленьке з чорною латкою над очима. В обох ізв'язані були всі чотири ніжки докупі: обоє вони лежали тихо, безпомічно, не пручалися, а тільки своїми синіми, меланхолійними очима дивились немов у німім остовпінню на цю огидну нору, куди з невідомою метою приніс і закинув їх оцей парубок. Та коли парубок із-за халяви видобув здоровий, блискучий ніж і почав, ідіотично всміхаючись, пробувати пальцем його вістря, телята якимось дивним інстинктом зрозуміли, що їм загрожує, почали пручатися і кидатися, а далі забегетали жалібно обоє в один голос.

Парубок не зважав на це. Приступивши до одного телятка, він клякнув одним коліном на

його тілі з такою силою, аж, здавалося мені, його реберця захрустіли. Теля відразу замовкло. Парубок узяв його голову, підніс її догори і закрутив так, що мордочка оперлась об його коліно, а очі на момент зустрілися з моїм поглядом. Потім звільна черкнув ножом по випруженій шийці. Гострий ніж входив у тіло, даліше, глибше, поки з-під нього не вибризла рубінова струя крові, міняючися до сонця блиском дорогого кришталю. Різник, перетявши за одним разом шию теляти до половини, вийняв ножа з рани і обтер об голову теляти, яку тої ж хвилини кинув на землю. Теля почало кидатися, поки гаряча кров косицею біла з його рани. Різник дивився на ту кров з якоюсь демонською радістю, і знов на його лиці заграв ідіотичний усміх. Він одною ногою наступив на розрізану шию теляти і, придушивши її, держав доти, доки кров уся не стекла з неї, а в тілі не стало ніякого руху. Тоді він узявся так само й до другого теляти, яке за той час лежало німо, мов вражене якимось диким страхом, лише широко роздуваючи ніздри і нюхаючи незвичайний для нього запах крові.

А коли й друге теля було зарізане і парубок настолочив і його шийку своєю катівською ногою, він, немов підтанцьовуючи обернувся в тій поставі в пів обороту лицем до мене, і мене мов кропивою опік його погляд, повний якоїсь безглуздої, ідіотичної кровожадности, що вбиває з усміхом і виявляє лише одну нетерплячку, коли жертва надто довго треплеться та оббриз-

кає свого ката кров'ю. Я відскочив, мов опарений, і побіг до хати.

— Тобі що такого?—запитала мене „цьоця“, що власне збиралася йти до церкви.

— Нічого,—відповів я ледве чутно.

— Ти чого так поблід?—допитувала вона.

— Я?—перепитав я і, не кажучи нічого більше, уткнув лице в свою скриньку, немов вишукуючи якусь потрібну мені книжку.

„Цьоця“ не допитувалася більше і пішла до церкви. А я довго ще плакав, уткнувшись лицем ув отворену скриньку та ніби шукаючи якоїсь книжки. В моїй уяві тельнякали срібні дзвіночки, на червоній стьожді позавішувані на шиях таких самих білих та рябеньких теляток, пишався зелений пастівник, по яким весело скачуть та пасуться вони, і чувся жалібний рик їх матерів, що тепер надарма шукають своїх діток. Якби то їх бідна фантазія могла уявити собі той безмір погани, ту обридливу нору, той проклятий смітник, на якому їм довелося пролити свою кров під ногою різника-ідіота!

III

Життя в столярні йшло весело. Для мене, селянського сина, що привик чути вічні побоювання та бачити тривожну увагу на погоду, на хмари, на вітер, на мороз або спеку, на зміни місяця. було новиною те рівне, веселе життя міського ремісника, відірване від природи й її примх, розмежоване зовсім іншими межами,

поділене по зовсім іншій скалі. Що там мороз чи спека, сльота чи погода, сівба чи жнива, оранка чи косовиця з їх різнородними відмінами та пригодами, з тисячними комбінаціями,— те тут переводилося на далеко простішу поділку: щотижневий торг у понеділок та річний ярмарок на святій Трійці. Ось і все. Поза тим монотонний прилив і відлив приватних замовлень: скрині перед весіллями, на придане для молодої, і труни перед похоронами. Скрині і труни—це були головні вироби столярні Гучинського. Тільки десь-колись траплялися колиски, прості шафи та мисники й такіж ліжка та крісла. Делікатніших меблів не роблено майже ніколи, і хоч Гучинський хвалився, що „знається й на політурі“, то, взявшись раз робити політуровані рямці до образу, таки не вдав і, натерши, занадто міцно „припалив“ політуру і на рямі лишилася темна, матова пляма.

В робітні були три варстати: працювали звичайно, крім майстра, два челядники і один учень. Челядники мінялися досить часто, і в моїй пам'яті задержалися лише два-три обличчя. Поперед усього пан Станіслав, молодий ще чоловік, таки дрогобицький міщанин, що недавно став за челядника в того-таки Гучинського. Був це предобродушний, веселий і все задоволений парубчак, з приємними, хоч трохи грубуватими рисами лица, співучий і жартівливий. Він скінчив був усі чотири нормальні класи 1, у Василян, і ввів мені про кожного з моїх учителів Василян оповісти якийсь веселий анекдот. Один давніший

ректор був скупий, складав гроші і мав звичай зашивати банкноти в комірці своїх переношених ряс. По його смерті знайдено в його шафі кілька канадцять таких ряс і роздано їх убогим жебракам. Деякі, не знаючи, що робити з тим лахміттям, попродали їх за пару копійок онучкареві, та один, що трохи знався на кравецтві, захотів зробити собі з неї жилетку, попоров її і знайшов гроші. Не кажучи про це нікому, почав розпитувати інших жебраків, куди поділи свої рясини. Довідавшись, що вони в онучкаря, він звівся одному поліціянтові, своєму далекому своякові, вбрався сам за Василянина і в супроводі поліціяннта наскочив до онучкаревої халабудини, ніби-то робити трус за покраденими рясинами. Переляканий єврей зараз віддав усе лахміття і рад був, що скараскався біди. А жебрак і поліціяннт повипорювали гроші, поділилися ними та й забралися бог зна куди. Онучкар, здивавши незабаром потім одного з тих жебраків, почав докоряти йому, що продав йому крадену рясину і мало не ввалив його в біду. Жебрак образився і потягнув єврея до монастиря, де йому підтверджено, що рясини не були крадені. Єврей зо страхом оповів про переведений в нього трус, про поліціяннта з шаблею і манаха в старій рясині. Справа набрала серйознішого, таємничого вигляду. Ніякий манах із монастиря на трус не ходив; поліціяннта, що буцім-то був у нього під час тусу, онучкар не міг пізнати, „бо дуже тоді забоявся“. На тім була би справа й закінчилася, якби один братчик у старім, пошарпанім

ребнику, що належав до небіжчика-скупаря, не був знайшов за оправою в хребті застромленої картки паперу, зложеної в трубку і записаної рукою покійника. На ній списані були різними часами всі суми, які вмів призбирати цей скупар-ректор і які по черзі зашивав у кожну рясу. Було того більше, як двадцять тисяч. Звістка про це пішла по місті. Така сума за тих часів у такій бідній, глухій містині, як Дрогобич (це було ще геть перед бориславським золотим потоком)¹, видавалася чимось великим. Онучкар, довідавшись, який скарб він мав у руках протягом мало не двох тижнів, і як по-дурному дав собі видерти його, з горя повісився. Поліція кинулася пошукувати того, хто робив трусу в онучкаря, але все було даремне. Лише жебраки віднайшли по кількох літах свого бувшого товариша, що зробився заможним господарем, мав жінку і дітей і, пізнавши своїх колишніх товаришів, гостив їх пару день та обдарував щедро. Про рясини не згадував, а коли питали його, як це сталося, що він так забагатів, відповів коротко:

— Так мені бог дав!

А потім, помовчавши, додав:

— Можу присягнути, що я нікого не вбив, не ограбував, не скривдив. Таке моє щастя було!

Чи вірили жебраки, чи не вірили його словам про те, що він нікого не скривдив, але останнє речення переконало їх вповні: таке було його щастя! Вони не видали свого колишнього

¹ В Бориславі є копальні нафти, куди при відкритті посунула сила людей, ганючись за „щастям“.

товариша та й, зрештою, що могли закинути йому?

Такі і тому подібні анекдоти любив оповідати пан Станіслав, особливо вечором „по фаєранті“¹, коли майстер виходив до цехової господи, старший челядник ішов додому, а майстрова поралась у кухні. Тоді ми три: пан Станіслав, учень Ясько і я сідали на лавочці коло печи або на варстатах і починалася безконечна розмова. Ті два, міщухи² розпитували мене про село та сільське життя, а я знов розвішував вуха, слушаючи їх оповідань, жартів, вигадок та дотепів. Найбільше подобалися мені, недосвідному ще школяреві, ті чисто школярські штучки та дотепи, яких багато знав пан Станіслав. То подасть мені польське речення, яке можна читати і взад і вперед, і все вийде те саме: кобила ма мали бок (з польської—кобила має малий бік). То напише 12 нулів і з них, при допомозі дописуваних тут і там рисок, зробить речення: погода од бога. То скаже речення буцім, то зовсім польське, а потім показує, що воно зложене з самих німецьких слів. То розповідав, як давніше німці перекладали на свою мову назви українських міст: Перемишль=Черездумати, Мостиска=Міст-тиснути, Дрогобич=Другий батіг, Самбір=Сам ліс і т. д. Потім знов сходили ми на язові штуки вроді того, щоб швидко вимовляти без помилки такі речення, як: „не пепш, Петше, вепша пепшем, бо пшепепшиш, Петше, вепша пепшем“ (з поль-

¹ Фаєрант—час після закінченої денної праці.

² Міщух—мешканець міста.

ської мови—„не наперчуй, Петре, поросяти перцем, бо переперчиш, Петре, порося перцем“); або—„Фріц фрїст фрїш фіш фрїш фіш фрїст Фріц“ (з німецької—„Фріц їсть свіжу рибу, свіжу рибу їсть Фріц“), або „пшелецяли тжи пstre пшепежице пшез тжи пенькне каменїце“ (з польської—„перелетіли три строкаті перепелиці через три чудових кам'яниці“). Тямлю, як я не раз цілими вечорами ламав собі язика, виучуючи ці фрази. Із свого боку я догодив пану Станіславу своєю штукою—вимовити одним духом дванадцять раз, не помилившись, фразу: „Цебер, цебер, полуцебер, переполуцебрився“. Хоч і як мучився він і малий Ясько над вивченням цієї фрази, та проте сказати її дванадцять разів одним духом без помилки не зумів жоден із них.

Мушу сказати, що пан Станіслав, хоч любив дотепи, не мав у собі ані тіни цинізму, оповідав усе весело та живо, але ніколи безсоромно, і загалом поважився як чоловік поважний. Такий сам поважний, хоч веселий тон панував у столярні під час роботи, особливо в присутності майстра. Один із старших челядників, здається, по прозвищу Чемеринський, що називав себе „мебльовим столяром“, любив оповідати давні цехові історії. Про челядника, що замандрувавши відкись, хотів стати майстром в однім місті; там веліли йому зробити якусь пробну річ, а він протягом місяця, замкнувшись в робітні, зробив чудове віяло, а на ньому була викладена барвистими дощечками ціла мука Спасителя в сценах. Про годинникаря, що зробив для свого

міста премудрий годинник, із якого за ударом кожної години виходила інша група ляльок і грала інші мелодії. Магістрат,¹ маючи в себе такий годинник та боячися, щоб майстер не зробив такого самого або ще й кращого кому іншому, вирішив осліпити майстра та годувати його до смерті ласкавим хлібом. Коли йому вибрали очі, він заявив, що його годинник має в собі ще один секрет, якого досі він не вказав нікому; коли б йому дозволили доторкнутися машинерії, він пустив би в рух ще й цю останню, найкращу штуку. Магістрат згодився, майстра завели до годинника, відчинили дверці до механізму, він увіткнув туди два пальці, пошпортав щось — і механізм став. Що потім намучились і намудрувалися найрізніші годинникарі над тим механізмом,—ніхто не вмів ані віднайти, де там було щось попсоване чи звихнене, ані пустити його наново в рух.

Чемеринський був підстаркуватий уже чоловік, дуже маломовний. Він мандрував багато та мабуть і витерпів багато, хоч ніколи не згадував про свої пригоди. В основі його вдачі лежала велика добродушність, навіяна зверху якоюсь строгістю. Коли часом я, забавляючись в столярні, наробив надто багато шуму, Чемеринський, не зупиняючись у роботі, обертав на мене свої чорні, навислими бровами отінені очі і промовляв коротко:

Нагулюють!
Тихо будь!

¹ Магістрат—міська управа.

Такими лапідарними віршами любив иноді промовляти. Що значило те початкове „Нагулють“,—я так і не довідався ніколи. Та тямлю, що, коли по кінці курсу, після екзамену, я вернув з „премією“ - книжкою, яко „перший преміант“, і показав йому книжку, Чемеринський погладив мене по голові, помовчав довго, а потім якимось радісно-зворушеним голосом промовив:

Нагулють!
Здоров будь!

Жартів, сміху від нього я не чув ніколи. Проте любив він слухати жартівливих оповідань пана Станіслава і часом немов припечатував їх лаконічними увагами загального змісту, найчастіше зложеними також до віршу. Тямлю, як раз, вислухавши довгу суперечку між майстром і майстровою, з яких кожне закидало другій стороні дурноту, а собі присвоювало розум, Чемеринський, порухавши чорними вусами, обернувся до пана Станіслава і промовив голосно:

Всі на одно йдемо:
Дурнями живемо,
Дурнями й умremo,
В тім лише діло,
Щоб наше дуренство
Иншим під ніс не смерділо.

По тих словах майстер страшенно почервонів, сварка між ним і майстровою урвалася, і хоч Чемеринському ні він, ні вона не сказали нічого, та проте за пару тижнів його відправили.

IV.

Окреме місце займає в моїх споминах учень Ясько Романський. Це був самотній, крім мене, малолітній в домі і через те мій природний товариш. Живий, рішучий, гострий на язик, та зате не надто прудкий до роботи, цинічний і очайдушний у багатьох таких справах, які для мене були „предел его же не преjdeши“, він був тип міського хлопця, повна супротилежність того несамого та боязливого селянина, яким був я. Не диво, що він перший впроваджував мене в багато подробиць міської цивілізації, вчив мене розпізнавати час на годиннику, розрізнявати биття чверти години від годинного, орієнтуватися в місті, знаходити потрібні крамниці, вулиці, майстерні, заклади. Під його проводом я в неділі й свята по полудні пускався на далекі передмістя Дрогобича, де в нього були свояки й знайомі. Іншим разом, коли треба було сидіти дома, а роботи не було, він учив мене мелодій польських колядок та інших кантичкових пісень, і, часто сидячи в пустій столярні, похилені над заклозеною старою кантичкою, ми що- сили викрикували відомий колядковий приспів:

Гей, гей, одні грали,
Другі танцювали,
Пастирі на лірі.

Від Яська пізнав я вперше й ціну грошей. В селі я бачив, як усі дорожили грішми, побивалися за ними, яле який їх практичний жи-

ток, чим вони можуть бути для людини, це лишалося мені тайною. Селяни купували за гроші дуже мало: сіль, перець, шкіру на чоботи,— значить, речі нічим непринадні для моєї дитячої фантазії. Найбільша частина їх грошей ішла в якусь неясну для мене безодню, що звалася „штайрантом“ (податкова каса), що то про неї селяни говорили все з якимось острахом, так що й я привик бачити в ній щось страшне та нелюдяне. І Коли в селі мені траплялося часом мати кілька копійок—звичайно заможніші гості дарують господаревим дітям по копійці або дві „на бублик“,—то я не знав, що робити з ними і, побавившись, або губив їх, або віддавав нені.

Тут уперше я пізнав вартість грошей, як джерела різних приємностей. Ясько вчив мене промінювати гроші на цукерки, яблука, горіхи, оповідав про різні способи, як у місті заробляють і пускають гроші, характеризував заробітки жебраків, водоносів, шматярів та кістярів, перекупок, садівників і різних категорій того дрібного зарібного люду, що заселявав промислову частину Дрогобича, розложену довкола бори-славського та трускавецького тракту, Солоного Ставка та жупи¹. Тут не було ані просторих садів, ані городів, засаджених цибулею, капустою, бараболею та огірками, що творять головне джерело доходу на Лішнянським, Задвірнім та Зварицьким передмістях. Тамошніх людей, напів-рільників, а напівміщан, тутешні ремісники

¹ Жупа—місце, де добувають сіль.

підіймали на сміх, називали цибулярами, передражували їх м'який виговір:

— Цоловіце, цоловіце, може купите цибулецки.

Під Яськовим проводом я заходив у тісні хати тих ремісників та зарібників. У мене була знайома фляниця Якубова, що заробляла на хліб, продаючи що-понеділка гарячі фляки на ринку, на підсінню. В неї був чоловік, якийсь ремісник, що рідко бував дома, але й тут було таке саме, як із моєю „цьоцею“: хоча Якубова була мала та непоказна жіночка, та в хаті очевидно був її верх, і в цілім сусідстві всі знали Якубову, а її чоловіка коли й згадував хто, то хіба як „чоловіка Якубової“. І загалом мушу сказати, що проживши вісім літ між дрогобицькими ремісниками та придивившись їх життю зблизька, я виніс вражіння, що жінки в тих родинах займають коли не верховодне, то бодай рівнорядне становище з чоловіками, визначаються розвитком й енергією, а наді все вертким та невтомленим язиком. Ні перед тим, ні потім у моїм житті я не чув, щоб хтось говорив по-українськи так швидко, як деякі дрогобицькі передміщанки. Оця їхня духовна перевага над чоловіками пливе мабуть із того, що чоловіки-ремісники змушені спеціалізуватися на одній, механічній, звичайно посидющій роботі, а корпаючи над нею день-у-день, тиждень за тижнем і рік за роком, тратять гнучкість духа, енергію й оборотність; натомість жінки, на яких плечі спадає і хатнє господарство, і захід коло дітей, і праця в огороді, а часто й переговори з пар-

тіями, що приходять за роботою, або продаж готового товару на торговиці, власне набирають тих прикмет, що роблять їх верховідцями в домі.

Ясько вчив мене також міських забав, яких не знають сільські діти: гри в пилку, в кічку, пускати орла, ловити горобців на самотрісок. Правда, до тих забав я не був охочий, за те тим більше вдячний я був йому, що в-осени що-неділі водив мене в околиці Дрогобича, на Гірку, на ріку та на поля, де ми збирали достиглий та першим морозом приварений терен, який потім у столярні пекли й їли. Майстер Гучинський віднайшов в однім березі шерсткий та м'який пісковець, що служив йому замість приладдя при гладженні дощок, і не раз посилав нас обох із Яськом по свіжий запас такого каменю. Іноді ми заходили в ліс і знаходили гриби; тут я був Яськовим учителем, вмючи ще змалечку від батька розпізнавати різні роди грибів добрих і „шалених“. Ми збирали насіння різних трав для канарків та щоглів, яких майстер любив держати в клітках, або ходили з мішком по великі лісові мурашки, які „цьоця“ варила на купіль для себе, бо вже тоді терпіла на ревматизм у ногах, проживши по-над двадцять літ у вогкій хаті на болотнистому місці. Пізніша осінь доставляла мені з Яськом інших розваг, на подвір'ї. З огорода викопували ярину, квасили капусту та огірки, на подвір'ї клали огонь, варили повидла зі сливок, а в сінях в іншій котлі варили столярний клей із волових жил та з відпадків товарячої шкіри.

Все це були роботи, яких я ніколи не бачив у селі, і все те нове та цікаве для мене вмів Ясько вияснити та робити ще цікавішим своїми оповіданнями та дотепами.

Батько Ясків жив наподолеку від нас, мав свою хату й огород, а крім того ходив на заробок до „великої фабрики“— очищення нафти та земного воску, що власне тоді була недавно збудована за Дрогобичем, на бориславським тракті над рікою. Під час якогось рибуху йому попарило руки й ноги і ми обидва з Яськом що-неділі відвідували його в шпиталі,—це були перші мої відвідини в тім домі болю та карболю. Старий Романський був письменний чоловік; у тім маленькім світі, що групувався довкола дому „цьоці“ Кошицької, він був одною з ясніших зір, уважався чоловіком розумним і досвідним. Я пригадую собі досі його страшні рани, які я бачив у шпиталі, коли їх переви-вано, і чорну табличку над його головою з написом „попечений“ і великий молитвослов, що лежав обік нього, і його пожовкле, мученицьке лице, що не зраджувало болю, тільки якийсь безмежний смуток...

Якось швидко потім, не дожидаючи батькового видужання, Ясько покинув столярню Гучинського. Майстер був незадоволений із нього, хоча він уже провчився чотирі роки, не хотів його визволити. Ясько втік із столярні, покинув рідний дім, узявши з собою лише де-що з одежі та два карбованці грішми, і пустився з тим засобом до Львова. Львів у моїй фантазії лежав

десь у мітичній далечині. Залізниці ще тоді не було, фірою треба було їхати туди дві чи три доби, а пішки йти—я й не знав як довго. Я дивувався Яськовій смілості, що він сам, без грошей і без ніякої виразної мети пустився в таку далеку дорогу. Перший лист його до матери, що по кількох днях тривожної непевності та пошукувань дав їй нарешті певність, що сталося з її сином, викликав не мале зацікавлення в столярні. Його відчитав сам майстер на голос і обчислював з пам'яті, якою дорогою і як далеко зайшов Ясько першого дня, в яким селі купив собі квасного молока з хлібом, в якій коршмі ночував. Більше відомостей від нього не доходило до мене. Куди подівся він у Львові і що сталося з ним, я ніколи не довідався.. Він згубився для мене безслідно, як річ, що пала з воза підчас хуткої їзди.

V

Кожної п'ятниці і суботи був час артистичного попису „цьоці“ Кошицької, час малювання скринь. Цю частину роботи вона найчастіше брала на себе; її малюнки визначалися нечувано строкатим добором фарб і дивовижними контурами квітів. Що-правда, і одне й друге не виходило з утертого з давень-давна шаблону, але „цьоця“ любила при малюванні давати волю руці і підмінювати фарби. Замість бурякового обрамовання дасть синє; простолінійне бадилля рослини замість білого зробить зеленим, ли-

сточки фантастичної „ружі“¹ розмалює замість у три колісця—в чотирі; внутрішнє колісце червоним, середнє—зеленим, потім жовтим або синім, нарешті—білим, листя не було ніякого. Що-найбільше, по рогах малюнку умістить іще по одній „ружі“ з листочками в три колісця. Малюючи ходить довкола скрині, окидає зором знавця все намальоване, візьме раз горщик із зеленою фарбою чи знов із синьою, червоною, жовтою, білою, і тут підведе, там ободець зробить, там проведе лінію, доки—цілість вповні не задоволить її невибагливого смаку. І при тім із її уст ненастанно плывуть набожні пісні, суміш польські й українські. Ось вона викінчує престрашенну „ружу“, якої малюнок і кольори могли-б здивувати й найдикішого дикуна і при тім її голос виводить:

Ах, тяжка страта
Пекельні врата
Отворяться широко.
А ви грішнії
І проклятії
Ідїть в пропасть глибоко.

За хвилину вже її рука, озброєна квачиком із зеленою фарбою, робить по червоному викрутаси подібні до єврейських спірально звинених пейсів, а з її уст пливе далеко гуманніша течія слів і тонів:

А ти пані хазяйко,
Ключі на кілку—гей нам гей!
Коляда, коляда, коляда!

¹ Ружа—з польск.—троянда.

Прикажи горілки доливати,
Будемо добре співати—гей нам гей!
Коляда, коляда, коляда!

Я зразу дивився з великою набожністю на ті „цьоцині“ артистичні вправи, подивляв її штуку й смак і любувався довершеними творами. Мене найбільше радували ті місця, де були більші хляпи якої будь чистої краски, головно червоної та синьої фарби. Сіруватої я не любив, жовта фарба була мені ненависна і я страшенно здивувався, коли Ясько показав мені вперше, як із мішанини жовтої фарби з синьою повстає зелена.

Ясько мав собі приділену функцію — розтирати фарби на кам'яних плитах, мішати їх і складати готові до відповідних горщиків. Розтирання сіруватої та жовтої охри було найтрудніше, і тут Ясько радо приймав мою поміч, обою в чотири руки хапали кам'яний товкач і доти водили ним з притиском по плиті, доки під рівним каменем чути було хоч одно зернятко нерозтовченої та нерозмеленої фарби. Всі фарби розводилися водою з каруком; але бували випадки, що нам приходилося приготувувати й олійну фарбу. Дорожчі скрині, шафи та ліжка малювалися олійною фарбою—і то виключно зеленою. Цей звичай мусив бути досить старий, коли образ „зеленого ліжка“ ввійшов навіть у пісню. Ясько любив співати цю пісню: чи то варячи в залізнім горщику коніпний олій на масло і мішаючи його ненастанно залізною лопаткою, чи розтираючи зелену фарбу, змішану 27

вже з жовтої й синьої, він прижмурюючи очі мов півень виводив:

А в цій новій коморі
Стоїть зелене ліжко:
Ой ліжко, ліжко, гарне, зелене,
Хто на тобі буде спати?

Взагалі столярня дуже часто лунала піснями. Особливо всяка стичність з фарбами та пензлями якось сама собою викликала пісні на уста. Тільки майстер Гучинський не співав ніколи. За те я, навчившись швидко всіх пісень популярних у столярні, допомагав своїм пискливим голосом кожному, а на третім році свого побуту в столярні дійшов до того, що міг помагати „цьоці“ також при малюванні скринь. З якою радістю ходив я з пензлем довкола скрині, держав у руці глечика з фарбою! З якими гордощами мазюкав я на зразок „цьоциних“ такі „ружі“, що аж сама „цьоця“ бралася за голову, а челядники прибігали від варстату, оглядали мої маляртури і аж лягали зо сміху! А проте скрині з моїми маляртурами мали щастя: за-для незвичайних мальовидл їх купували швидше і я готов був статися повагою в фаху малювання скринь, якби доля не призначила мене до іншого мазюкання. Чоловік після перебутого, оглядаючи круті шляхи та дивовижні викрути свого життя, знехотя починає по трохи хилитися до фаталізму.

Діла Гучинських ішли добре. На скрині був
28 такий попит, що в де-яких порах прикінці тижня

готовими скринями заповнювано майже всю столярню. В таких випадках мені стелили спати в такій скрині, а що в столярні йшла робота іноді до пізньої ночі, то я рано прокидався немов у глибокій криниці;—на мою скриню поклали другу, на нею третю і так аж під саму стелю.

Аж коли я прокинувшись починав кукати, купу розбирали і я вилізав із того сховку на світ. Бували й такі часи, що мені доводилося спати в свіжих домовинах, коли в столярні їх роблено більше, а через брак місця їх не було де класти, як тільки на моїм тапчані. Тоді домовину клали на тапчан, а мені стелили в ній і я спав преспокійно, наперед приймаючи вічний сон її властивого хазяїна. Та моя мати, довідавшись про це, запротестувала проти того і мені перестали стелити в домовинах, „цьоця“, здається, перепрошувала навіть, що вона нічого не знає про це і що Ясько кілька разів стелив мені в домовинах на жарт.

На третім році мого побуту в Гучинських вони зачали будувати свій власний деревляний дім при одній із сусідніх вулиць. Моя цікавість мала тут знов широке поле придивлятися праці теслів і тисячним сценам будування в місті, починаючи від тої, як Гучинський і „цьоця“ одного вечора прийшли з міста значно підхмелені і принесли чималий мішок грошей. З їх розмови я довідався, що це вони затягли в столярським цеху позичку—мабуть коло 120 карбованців, на ті часи показну суму—і цехова 29

каса виплатила їм ту позичку самими мідяками, так що вони мусіли брати гроші в мішок, мішок на палицю, а палицю за оба кінці обоє на плечі, і нести їх так, як ті старозавітні єврейські оглядачі Палестини несли в табор Ісуса Навина вкрадений десь по дорозі здоровенний кетяг винограду. В цеху з нагоди цієї позички було не мале частування і наші майстер з майстровою забарилися до пізна; ніч була темна, дорога болотяна, мішок з грішми важкий, а ноги в обох нетверді—от і не диво, що обоє прийшли додому заталапані, змучені і сердиті одне на одного і празниковий день закінчився сутою сваркою, в якій майстрова побажала майстрові, щоб уже раз виповнив свою обіцянку і зломив собі на троє не одну, але обидві ноги і голову в додатку. А майстер, за браком сильнішого аргументу, захопив здоровий бляшаний друшляк і так делікатно насадив його „цьоці“ Кошицькій на голову, що вона опиналася мов у старім лицарським шоломі з замкненим візіром, а краї друшляка щільно окрутились їй довкола шиї. Ми обидва з Яськом мали потім не мало роботи, поки розігнули бляху на стільки, що могли зняти з „цьоциної“ голови цей імпровізований і зовсім неvigідний шолом. „Цьоця“ після того пам'ятного вечора лежала два дні в ліжку, а третього дня, вставши до малювання скринь, з якоюсь пасією раз-у-раз виспівувала ту строфу польської колядки, де згадувалось ім'я майстра—Войтіх, і за кожним разом махала грізно квачем у його бік співаючи:

Біг Войтіх без штанів по снігу, по грудках.
Сміються, тішуться: ха-ха-ха-ха люди!

А майстер мовчки робив коло варстату і при кожнім таким натяку червонів мов буряк.

VI

Скінчивши, так звану, нормальну школу у Василіян, я перейшов на іншу станцію і „цьоця“ Кошицька з її столярнею щезла з обрію мого життя. Тільки геть пізніше, вже буди на університеті, я довідався про сумне закінчення її домашньої драми.

Пошлюбні свічки віщували їй правду, та далеко не всю. Вона пережила свого значно молодшого чоловіка, а третій завів її до гробу; цей третій, то був—ревматизм. Гучинський надто вмираючи лишив їй пам'ятку по собі: він поручився в якійсь касі за значнішу позичку, зятягнену якимось його знайомим; цей знайомий не заплатив позички, і швидко, по смерті Гучинського, каса спрдала з молотка новий дім його вдови і викинула її, стару, немічну й розбиту паралічем на вулицю. Хвороба відняла їй ноги і вона не могла навіть ходити за жебраним хлібом, а мусила повзати на руках, волочучи немічні ноги за собою. В такім стані вона проводила дні під церквою „св. Трійці“ або під польським костелом. Сиділа мовчки не просячи, не благаючи милостині і якось знехотя простягаючи руку, коли хто з її давніх знайомих по-

давав їй пару центів. Зів'яла, зжовкла, лице покрите зморшками, пальці покорчені та пови-
кручені ревматизмом, тільки в очах світився
розум і енергія, але їх світло було притемнено
хмарою глибокого смутку, тою самою хмарою,
якої крило я вперше бачив на мученицькім лиці
попареного на фабриці Романського.

Скільки то світлих та енергійних очей затем-
нює та хмара по наших місточках!

1902 р.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1911

Ф | ^{II} У-118 1928

СКЛАДИ ВИДАННЯ:

ХАРКІВ, Горяїнівський пров., 2.

КИЇВ, вул. Воровського, 48.

ОДЕСА, вул. Ласаля, 12.

31.818

$\phi \frac{I}{y-118}$

1928